

نشر چشمه

ادب و تاریخ الطریق

تقدیر نامی بنام

همراه با پژوهشی نو درباره قلندر

اثر بابا حاجی عبدالرحیم از قرن یازدهم در سواد

تحقیق، تصحیح و توضیح مهران افشاری

MDX

Produkt aus verantwortungsvollen Quellen

FSC® C019863

نشان استاندارد کاغذ بالک سوئد

سرشناسه: باباجانی عبدالرحیم، قرن ۱۰ ق.
عنوان و نام پدیدآور: قلندرنامه‌ای در باب آداب الیقوت اثر باباجانی عبدالرحیم از قرن یازده در
ماوراءالنهر همراه با پژوهشی نو درباره قلندرنامه، تحقیق و تصحیح: سیح مهران افشاری

مشخصات نشر: تهران، نشر چشمه، ۱۳۹۵

مشخصات ظاهری: ۳۹۰ ص.

شابک: 4-692-229-600-978

وضعیت فهرست‌نویسی: قیفا

موضوع: قلندریه

موضوع: عرفان

موضوع: Qalandariyah (Islamic sect)

موضوع: Mysticism

موضوع: تصوف

موضوع: Sufism

شناسه افزوده: افشاری، مهران، ۱۳۴۶

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵ ق ۸ / ب ۲۸۶ / BP۲۸۶

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷ / ۸۳

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۴۳۰۸۰۸۵

cheshmehpublication

telegram.me/cheshmehpublication

www.cheshmeh.ir

رده‌بندی نشر چشمه: اسطوره و تاریخ

قلندرنامه‌ای به نام

آداب الطريق

ابا حاجی عبدالرحیم از قرن یازدهم در ماوراءالنهر

همراه با پژوهشی نو درباره قلندریه

مدیر هنری: مجید عباسی

چاپ و صحافی: دارا

راژ: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۵، تهران

ناظر فنی چاپ: یوسف میرکیان

حق چاپ و انتشار محفوظ است. مخصوص نشر چشمه است.

هرگونه اقتباس و استفاده از این اثر مشروط به دریافت اجازه کتبی ناشر است.

شابک: ۹۶۰-۲۲۹-۶۹۲-۴

تلفن دفتر انتشارات نشر چشمه:

۸۸۹۱۲۱۸۴-۵

دفتر فروش نشر چشمه:

تهران، خیابان انقلاب، خیابان ایوریجان، خیابان وحید نظری، شمال، ۳۵

تلفن: ۶۶۴۹۲۵۲۴

کتاب‌فروشی نشر چشمه مرکزی:

تهران، خیابان کریم خان زند، نبش میرزای شیروازی، شماره ۱۰۷

تلفن: ۸۸۹۰۷۷۶۶

کتاب‌فروشی نشر چشمه کورش:

تهران، بزرگراه ستاری شمال، نبش خیابان پیامبر مرکزی، مجتمع تجاری کورش، طبقه پنجم، واحد ۴

تلفن: ۴۴۹۷۱۹۸۸-۹۰

کتاب‌فروشی نشر چشمه آرن:

تهران، شهرک قدس (غرب)، بلوار فرحزادی، فرسیده به بزرگراه نیایش، خیابان حافظی، نبش خیابان فخار مقدم

مجتمع تجاری آرن، طبقه ۲

تلفن: ۷۵۹۳۵۴۵۵-۷

فهرست مطالب

۹	دبیاجه
۱۵	پژوهشی نو دربارهٔ تفسیریه
۲۱	فصل نخست سرچشمه‌های قلندری‌گری
۷۱	فصل دوم ویژگیهای قلندران در میان سوفیان
۹۷	فصل سوم طریقه‌های گوناگون فلسفی
۱۳۳	فصل چهارم قلندرنامهٔ آداب‌الطریق
۱۴۱	آداب‌الطریق
۱۴۹	باب اول در بیان کلاه
۱۵۷	باب دوم در بیان موی سر
۱۶۳	باب سیم در بیان دلق و خرقه و اوصاف آن
۱۷۳	باب چهارم در بیان کمر
۱۹۱	باب پنجم در بیان عصا
۱۹۵	باب ششم در بیان کجکول
۲۰۱	باب هفتم در بیان کدو مطبخ
۲۰۵	باب هشتم در بیان سفره
۲۱۳	باب نهم در بیان خادمی

۲۱۹	باب دهم در بیان تخت پوست
۲۲۳	باب یازدهم در بیان جاروب
۲۲۷	باب دوازدهم در بیان اقسام فقر
۲۳۵	تعلیقات
۲۳۹	تشیقات آداب الطریق
۳۰۷	فهرستها:
۳۰۹	فهرست منابع و مآخذ
۳۲۷	فهرست آیات، ان، جید
۳۲۹	فهرست احادیث، حوال، مثال عربی
۳۳۱	فهرست اشعار براساس اغنیتها
۳۴۱	فهرست نام جایها، سرزمینها، شهرها
۳۴۷	فهرست نام کتابها
۳۵۱	فهرست طایفهها، طریقتها، ملل و نحل
۳۵۷	فهرست نام کسان
۳۷۳	فهرست لغتها، تعبیرها و اصطلاحها

دیباچه

ملکا ذکر تو گویم که تو پاکی و خدایی
نروم جز به همان ره که توأم راهنمایی
سنایی غزنوی

برای اینجانب شرکت و سخنرانی در همایش علمی‌ای که اوایل بهار ۱۳۹۳ دربارهٔ قلندریه و طریقه‌های صوفیه، ایران و سرزمینهای همسایهٔ آن، در گروه ایرانشناسی دانشگاه گوتینگن آلمان برگزار شد بسیار سودمند بود. بسیار مایهٔ شادمانی و سرافرازیم شد که در آنجا با ششمین همایش اروپایی آشنا گردیدم که مرا به نام می‌شناختند و از دسترنجهای سالهای آغاز جوانیم دربارهٔ فتوت و قلندری در پژوهشهای خود بهره‌ور شده بودند. آنان با همایش و فروتنی نمونه‌هایی از مقاله‌ها و دستاوردهای تازهٔ خود در این موضوعات را به من هدیه کردند. همانجا قلندرنامهٔ آداب الطریق را که بیست و اندی سال پیش تصحیح و توضیح متن آن پایان‌نامهٔ تحصیلی‌ام بود، به یاد آوردم و با عنایت به خطاهایی که تاکنون راجع به قلندریه مطرح شده است، برآن شدم انتشار آن را

همراه با پژوهشی نو درباره قلندریه در صدر برنامه‌های پژوهشی خود قرار بدهم.

در طی این سالها آداب الطریق را منتشر نکرده بودم زیرا آن را از نو بایست تصحیح می‌کردم و برای این کار در انتظار عکس نسخه خطی دیگری از آن بودم. در سن پترزبورگ نگهداری می‌شود. چند سال پیش به لطف دوست دانشمند انگلیسی، دکتر لوید ریجون^۱، مدیر گروه اسلام‌شناسی دانشگاه گلاسگو، عکس آن فراهم شد و به دستم رسید که در اینجا از او بسیار تشکر می‌کنم. دوست دیگر، دکتر ماهم رخ راعی، پژوهشگر و مدرس گروه ایران‌شناسی دانشگاه گوتینگن^۲، کتابی گرامری به نام «تألیف» به من بخشید. این همه اشتیاقم را برانگیخت مصطفی را به زبان انگلیسی در اختیارم گذاشت. این همه اشتیاقم را برانگیخت که ثمره نزدیک به سی سال مطالعه و تحقیقاتم درباره قلندریه و پیوند آن با فتوت را همراه با متن تصحیح شده قابل درک، ارزشمند آداب الطریق، در دسترس دانشمندان و پژوهندگان و دوستداران این گونه مطالعات قرار بدهم.

گذشته از سیرت جمال‌الدین ساجی قلند نامۀ خطیب فارسی (به تصحیح تحسین یازیجی، آنکارا، ۱۹۷۲ م؛ و به تصحیح سعید زرین‌کوب، تهران، ۱۳۶۲ ش.) و آیین قلندری که در دوران دانشجویی با همکاری استاد، دکتر میرعباسی (تهران، ۱۳۷۴ ش.) منتشر کردم، تاکنون در جهان پنج تألیف مستقل درباره قلندریه چاپ و منتشر شده که به ترتیب تاریخ نشر به قرار ذیل است:

نخست در ۱۹۹۴ دانشمند ترک مقیم آمریکا دکتر احمد کرم مصطفی کتابی به انگلیسی به عنوان دوستان سرکش خدا درباره قلندریه منتشر کرد.^۳ پس از او در ۱۹۹۹ دانشمند ترک دیگر، دکتر احمد یاشار اوجاق، تحقیقی جامع و دقیق

1. Lloyd Ridgeon.

2. Karamustafa, Ahmet T., *God's Unruly Friends: Dervishes Groups In The Islamic Later Middle Period 1200-1550*, University of Utah Press, Salt Lake City, 1994.

درباره قلندریه به ترکی به چاپ رساند.^۱ کتاب دیگر اثر ارزنده استاد دانشمند جناب دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی است با عنوان قلندریه در تاریخ، گردیسه‌های یک ایدئولوژی (تهران، انتشارات سخن، ۱۳۸۶ ش.). چهارمین کتاب اثری است به فرانسوی تألیف کریستین تورتل^۲ و تازه‌ترین کتاب تحقیقی اثر دانشمند فرانسوی، دکتر الکساندر پاپاس^۳ است که ارتباط مستقیم با آداب الطایفی دارد.

در کتاب حاضر به جز اثر کریستین تورتل که در دسترس نبود، از دیگر پژوهش‌های یاد شده بهره رده‌ام و از یکایک مؤلفان یاد شده به‌ویژه از الکساندر پاپاس که کتاب و متون هاشم را برای من ارسال داشت، سپاسگزارم. همچنین از دوست دانشمند، جناب آقای دکتر شاهرخ راعی و پروفسور دکتر فیلیپ کرینبروک^۴، مدیر گروه ایران‌شناسی دانشگاه گوتینگن، که مرا به سخنرانی در گردهمایی علمی دانشگاه گوتینگن دعوت کردند، سپاسگزاری می‌کنم.

از اولیای محترم بنیاد دائرة المعارف اسلامی، ناشر دانشنامه جهان اسلام، که سالهاست در آنجا خدمت می‌کنم، سپاسگزارم که این کتاب را در سفر به گوتینگن حمایت مالی کردند. همچنین سپاسگزاری از آتابخانه بنیاد دائرة المعارف اسلامی که در بیشتر پژوهش‌هایم به آن بسیار وامدارم، بر بنده عرض است.

چاپ و نشر کتاب حاضر را همچون آثار دیگرم رهین محبت و راهنمایی دوست و استاد فرزانه و وارسته‌ام، رئیس اسبق کتابخانه مجلس، شادروان استاد

1. Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik: Kalenderiler (XIV-XVII Yüzyllar)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999.

2. Tortel, Christian, *L'Ascète et le bouffon. Qalandars, vrais et faux renonçants en Islam*, Paris, Actes Sud, 2009.

3. Papas, Alexandre, *Mystiques et Vagabonds en Islam, Portraits de trois Soufis Qalandar*, Paris, les Éditions du Cerf, 2010.

4. Philip G. Kreyenbroek.

عبدالحسین حائری‌ام که نزدیک به بیست و پنج سال پیش عکس نسخه خطی آداب الطریق کتابخانه مجلس را که عنوان نادرست ارباب الطریق دارد، در اختیارم گذاشت و سپس پیشنهاد فرمود که تصحیح آن را پایان‌نامه تحصیلی خود قرار دهم، یادکرد و قدردانی از حضرت استاد حائری بر اینجانب فرض است. برای تسهیل آن دانشمند پاکمرد رحمت و آمرزش را از پروردگار خواستارم.

از همکاران دانشمندم در بنیاد دائرةالمعارف اسلامی، آقایان رحیم‌نیا و علی‌کاترین باره‌مایی از کتاب قلندریه احمد یاشار اوجاق را از ترکی استانبولی برای نگارنده ترجمه کردند و از همکار فاضل و جوانم، آقای علی کیانی فلاورجانی، پارهایی از کتاب الکساندر پاپاس را برای بنده از زبان فرانسوی ترجمه کرد، نهایت ساس و تشکر را دارم.

آقای علی کیانی هم جناب بخشی از قسمت نخست کتاب حاضر را که عنوان پژوهشی نو درباره قلندریه دارد و در واقع به جای مقدمه کتاب است، به دقت مطالعه کرد و نکته‌هایی ارزنده را یادآور گردید. دانشجوی سابقم و دوست فاضل و وفادار امروزم، آقای محمّدسامان جوانمیان، مرا در فراهم آوردن برخی از شواهد شعری و استنادهای بخش مذکور یا به رساله و دیگر دوستان فاضل و جوانم، آقایان فرزاد مروّجی، همکار دائرةالمعارف، و آرش سّری، دانشجوی دکتری ادبیات فارسی، بخش یادشده را مطالعه و نکته‌هایی را یادآوری کردند و همچنین در تصحیح مطبعی نمونه‌های کتاب پیش از نشر بسیار به بنده یاری رساندند. از همه این عزیزان بسیار سپاسگزارم. از آرش سّری برای یافتن منابع شعرهای متن آداب الطریق و چند تذکر سودمندش تشکر ویژه دارم.

از مدیر ارجمند و گرامی نشرچشمه، جناب آقای حسن کیانیان و فرزندان برومندشان که تحقیقات و زحمات نگارنده را قدر می‌دانند و آنها را به بهترین وجه چاپ و منتشر می‌فرمایند، از حروف‌نگاری دريچه کتاب به سرپرستی سرکار خانم سهیلا بابایی و از همکار محترم‌شان سرکار خانم شایسته که

آداب الطریق را از عکس نسخه خطی آن به صورت چاپی درآوردند، صمیمانه
تشکر می‌کنم. از خدای یکتا و بزرگ و مهربان برای همه تندرستی و سربلندی و
کامروایی را آرزو مندم.

و ما توفیقی الا بالله علیه توکلت و الیه اُنیب

مهران افشاری

تهران، باغ صبا، شهریور ۱۳۹۴

www.ketab.ir